

Nikolay Ivanovitch Sokolov - krigsfange i Strinda

Av Per Øverland

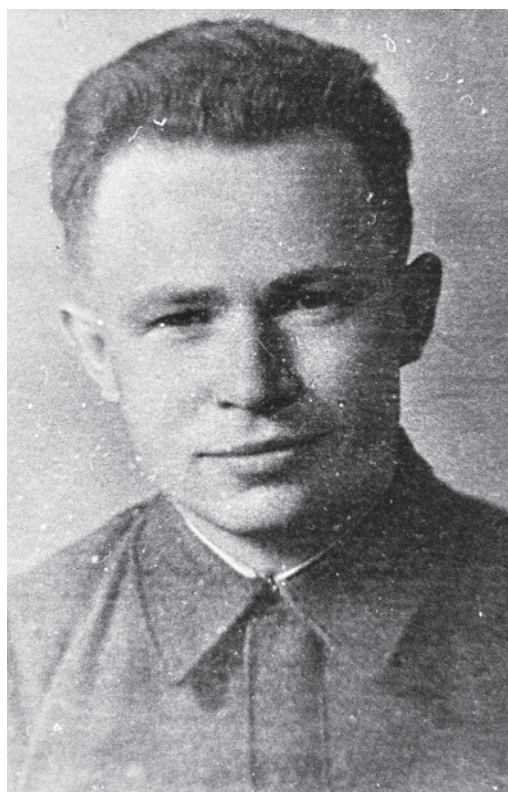
Oversikt

Nikolay Ivanovitch Sokolov (1915-2000) fra Leningrad (St. Petersburg) var krigsfange i Trondheim fra 1944 til 1945. Han var en av de mange sovjetborgere som havnet som fanger i Norge. Nikolay kom til en fangeleir i Strinda. I august 2010 fikk Trondheim byarkiv et brev fra hans enke, Era Sokolova, som gjerne ville vite litt mer om hans opphold her. Sindre W. Aarsbog ved arkivet gjorde et stort arbeid for å gi en god tilbakemelding som ble satt behørig pris på. Svaret ble sendt via barnebarnet Ivan Delazari som jobber ved universitetet i St. Petersburg. Nikolay skrev en del om sitt fangeopphold i Strinda. Han skrev dikt, noveller og short stories. Ofte er navn på virkelige personer både blant nordmenn og fangekamerater nevnt i skriftstykkene. Noe av dette hadde fortjent å bli oversatt til norsk, og noe vil bli referert nedenfor. En krigsfanges historie er lokalhistorie av et særskilt slag. Den knytter vår egen historie til hendelser langt ute i verden.

Talende taushet

Ti år etter Nikolays død i 2000 sendte hans enke, Era Sokolova, en føler til Norge for å få vite mer om hans fangetid. Hun henvendte seg til Norsk hjemmefrontmuseum på Akershus festning i

Oslo. Der fikk hun noen opplysninger blant annet fra den digitale fortegnelsen over russiske fanger i Norge, men hun ble vist videre til Trondheim byarkiv. Da begynte ballen å rulle og har resultert også i denne artikkelen. Ser vi tilbake på den lange tiden fra krigen til 2010 da Era Sokolova tok kontakt, er det all grunn til å spørre hvorfor det var taust så lenge. Det hadde ikke minst politiske årsaker.

Nikolay I. Sokolov 1945. Kopi fra Era Sokolova.

Da Nikolay kom tilbake til hjemlandet i 1945, ble han satt i en såkalt testcamp - slik som alle andre krigsfanger som vendte hjem. Dette var i realiteten en fange- eller konsentrasjonsleir. Josef Stalin, som også var øverstkommanderende for Den røde armé, hadde i begynnelsen av krigen sendt ut et direktiv om at alle som lot seg ta til fange av fienden, var å betrakte som landsforrædere. Derfor ble alle som hadde oppholdt seg i de vestlige land, mistenkt for å være infisert av tanker som kunne være fiendtlige mot kommunismen. Nikolay satt altså i leir etter hjemkomsten fra juni 1945 til mai 1946. Hans enke skriver at han ble demobilisert i mai 1946. Vi bør derfor holde det litt åpent hvordan hans liv artet seg året etter at han kom til hjemlandet. Han fikk i alle fall reise hjem og oppta sine studier ved universitetet.

Nikolays venn, Anny Nilsen fra Fagerneset på Nedre Charlottenlund, skrev to hjertelige vennebrev til Nikolay den 1. februar og 22. juni 1946 med overskrift «Kjære gode Kamerat Nikolaj!». De ble altså skrevet på norsk, så hun visste at han kunne tilstrekkelig norsk til å forstå det hun skrev. Hun fikk nok aldri svar på de vennlige brevene. Kommuniststatens negativitet til alt utenlandsk gjorde at Nikolay ikke for noen pris kunne ta kontakt med folk i utlandet. Det ville true hans stilling ved universitetet. Dette var innledningen til den kalde krigens dager som varte til 1989 da han ble pensjonist. Nikolay gjorde karriere ved universitetet. I 1948 tok han sin grad i russisk lit-

teratur i St. Petersburg. Videre tok han i 1954 doktorgraden, og i 1968 avsluttet han sitt postdoktorstudium. Ved det filologiske fakultetet avanserte han fra assistent ved språklaboratoriet til ordinær professor. Han arbeidet ved universitetet i over førti år. I 1990-årene var han gammel og syk til han døde i 2000 «etter en lang og hard sykdom», som hans enke skriver. Den inngrodde mistenksomheten overfor alt utenlandsk, kan nok også være forklaringen på at hun ventet ytterligere ti år før hun tok kontakt med norske myndigheter.

Slaget om Leningrad

Slaget om Leningrad var et av de blodigste og viktigste på Østfronten i Tysklands krig mot Sovjetunionen. Leningrad var et av de første mål for den tyske hæren ved angrepet østover i 1941. Byen var den tidligere russiske hovedstaden og het da St. Petersburg. Den bolsjevikiske oppstanden hadde sin start i denne byen i 1918. Der var panserkrysseren Potemkim stasjonert, og den fikk en sentral plass i opprøret. Den fikk stor symbolbetydning. Kommunistregimet oppkalte byen etter sin viktigste skikkelse - Lenin. Byen hadde to og en halv million innbyggere. Den var viktig for handelen med utlandet med sin havn ved Finskebukta - en av landets få isfrie havner med adgang til verdenshavene. Den hadde stor betydning som administrativt senter for en stor del av Sovjetunionen. Både den historiske og symbolske betydning og den strategiske

Nikolay I. Sokolov ca. 1975. Kopi fra Era Sokolova.

beliggenheten gjorde at den tyske hærledelsen utpekte byen som et viktig mål.

Den tyske Armégruppe Syd satte kursen gjennom Hviterussland og Ukraina blant annet for å sikre seg de rike oljekildene i syd. Den tyske Armégruppe Nord satte kursen mot Leningrad under ledelse av general Wilhelm Ritter von Leeb. Troppene hadde rask fremgang gjennom de baltiske statene som for øvrig hadde mange borgere av tysk avstammning, og der mange var negative til det kommunistiske maktapparatet. Da de nådde den såkalte Lugalinen mellom Il-

mensjøen og Narva, det velkjente slagstedet fra Carl den tolvtes kriger, begynte den russiske militære motstanden å bli sterkere. Der stod den tyske Wehrmacht den 19. juli 1941. Etter tre uker brøt de gjennom de russiske forsvarsverkene, og 8. september begynte beleiringen av Leningrad.

Byen ligger ved elva Neva som løper fra den store sjøen Ladoga og ut i Finskebukta. De tyske styrker besatte områdene i syd. Fra nordvest kom de finske troppene som jo var alliert med de tyske. Finnene erobret tilbake Karelen som de mistet i vinterkrigen i 1939. Dermed var Leningrad isolert. Forsyninger måtte komme over Ladoga eller gjennom luften. Streng rasjonering ble raskt innført. Beleiringen skulle komme til å vare til 27. januar 1944. Byen ble beskyttet fra tunge tyske kanoner, men det verste var sulten og kulden. Om vinteren gikk gradestokken ned til 40 kuldegrader. Det ble en lang, tung tid.

Beleiringen av Leningrad spiller en helt særskilt rolle i krigen på Østfronten. I følge Wikipedia gav Adolf Hitler ordre om at beleiringen av byen ikke skulle føre til erobring eller kapitulasjon. Befolkningen skulle sultes og fryses til døde! Dette kan en lese om i boka Jörg Ganzenmüller, *Das belagerte Leningrad*, Paderborn 2007. Hitlers plan var å utrydde befolkningen og senere bosette tyske borgere i byen slik at den kunne bli en stor og viktig by i det stortyske riket. Russerne forsvarte seg heltemodig.

Øverstkommanderende for styrkene var general Georgij Zjukov som skulle bli feltmarskalk og den mest berømte russiske hærføreren i denne krigen. Senere ledet han de sovjetiske troppene i kampene om Moskva i 1941, om Stalingrad i 1942-1943 og ved Berlin i 1945.

Langt på vei lyktes Hitlers djevelske plan. Beleiringen er regnet som en av de tyske krigsforbrytelsene. Av sivile omkom 1.1 million av sult og kulde. I tillegg kom alle de sivile og militære som ble drept i krigshandlinger. Dette var altså bakgrunnen i hjembyen for vår krigsfange.

Før han kom til Trondheim

Nikolay I. Sokolov var født 23. september 1915 i en liten landsby i regionen Vologda, nord for regionen St. Petersburg. Familien var på syv. Det var faren Ivan, moren Praskovia, farmoren Pelagia og fire barn. En søster døde som spebarn. Søsteren Nina ble født i 1931. Nikolay var den eldste. Hans bror Tolya (Anatoly) kom til verden i 1925 da Nikolay var ti år. Familien hadde en liten gård med en hest. Nikolay var et par år gammel da revolusjonen kom. Familien ble betegnet som kulakker. Kulakk betyr knyttneve og ble brukt av kommunistene om selveiende (stor-)bønder. De var statsfiender og skulle bekjempes med alle midler. Familien Sokolov hadde aldri vært livegne bønder og ble derfor regnet blant folkefiendene selv om gården var liten og fattig. Nikolay gikk seks år på skole, men fikk ikke ta eksa-

men i syvende klasse fordi han var kulak. Dermed var videre skolegang stengt. I 1929 skulle all jord kollektiviseres og drives som kollektivbruk. Også Sokolovjorden ble innlemmet i et kollektivbruk. Etter to år ble det nedlagt, men familien kunne ikke starte med jordbruk igjen. De var blitt svært fattige og derfor ikke lenger regnet som kulakker.

Faren tok Nikolay med til Leningrad slik at han kunne få noe yrkesutdanning. Han lyktes med å utdanne seg til sceneelektriker og lysmester og fullførte det i 1933. Han fikk arbeid ved Kirovteateret. Det var det gamle, berømte Mariinsky teateret som idag har fått sitt gamle navn tilbake. Der arbeidet han i tre år og sendte penger til sin fattige familie. Så arbeidet han i to år som elektriker og studerte samtidig ved Arbeiderfakultetet. Her fikk han studiekompetanse og ble opp tatt ved universitetet i 1938. Han var i 1941 student i sitt tredje studieår ved fakultet for filologi ved Leningrad universitet. Det er et sagnomsust universitet. Det ble grunnlagt av tsar Peter den store i 1724 som Russlands første universitet. St. Petersburgs universitet fortsatte ufortrødent sitt arbeid etter revolusjonen, men da under et nytt navn, Leningrads statsuniversitet. I dag har universitetet fått tilbake sitt gamle navn på samme måte som byen det ligger i, og det har 32.000 studenter, 20 store fakulteter og over tusen professorer. Nikolay hadde vært glad i å lese siden han var ganske liten. Da han fikk arbeid på tea-

teret, fordypet han seg i drama og annen litteratur og ble godt kjent i dikningens verden. I 1935 fikk han være med til Moskva da Mariinskyteateret skulle gjestespille ved Bolsjoiteateret. Det ble en stor opplevelse.

Hvordan gikk det med Nikolays familie? Faren reiste først hjemmefra for å skaffe inntekter til familien, men han døde av tuberkulose alt i 1937. Moren flyttet til Manturovo i Gorky-regionen med de to yngste barna. Hun arbeidet ved en flyfabrikk der hun døde i en arbeidsulykke i 1943. Broren Tolya falt som soldat under kampene om elva Oder i februar 1945. Søsteren Nina ble en gammel dame.

Ved det tyske overfallet på Sovjetunionen (USSR) meldte Nikolay seg frivillig til krigsinnsats og var menig i 277. artilleribataljon som var stasjonert ved Petershof. Denne artilleribataljonen bestod i all hovedsak av frivillige fra Leningrad by og omland. Under kampene den 20. september 1941 ble han tatt til fange. Han satt tre og et halvt år i ulike fangeleirer i den okkuperte del av USSR før han sent i august 1944 ble overført til Norge. To ganger, i 1942 og 1944, greide han å rømme. Begge ganger ble han grepet, men berget livet likevel. Tyskerne hadde som praksis å skyte fanger som rømte. Enten ble de skutt under flukten dersom de fikk ram på dem, eller de ble henrettet etter å ha blitt tatt til fange igjen. At Nikolay overlevde to fluktforsøk, er nesten uforklarlig. Det var altså i

august 1944 han ble flyttet til Norge via den store fangeleiren ved utskipningshavnen Stettin.

Stettin eller Szczecin er en av Polens eldste byer, den syvende største byen og ligger ved utløpet av elven Oder. Den er en viktig handels- og sjøfartsby, gammel hansaby, og var kjent for sin skipsbygging. Tyskerne fraktet store mengder folk ut fra Stettin og vestover. Det var særlig sårede soldater, fanger og mange sivile flyktninger, ikke minst tyske som kunne ha bodd i generasjoner i øst.

I fangeleir på Nedre Charlottenlund

Tyskerne førte til Norge mange fanger og tvangsarbeidere fra land de hadde okkupert. Forskningen har lagt liten vekt på deres historie. Noe er gjort for å studere deres skjebne, men mye gjenstår. Her er det ikke plass til å fortelle denne historien, men to forhold skal så vidt berøres. Det ene er det store antallet, og det andre er de mange grupperingene og motsetningsforholdene mellom dem som kom. Bare fra Sovjetunionen kom omkring 100.000 mennesker. De aller fleste var soldater og krigsfanger, men det kom også sivile russere, deriblant 1400 kvinner og 400 barn. Omkring 13.700 av fangene døde av sult og mishandling. Det var flere enn i noen annen gruppe.

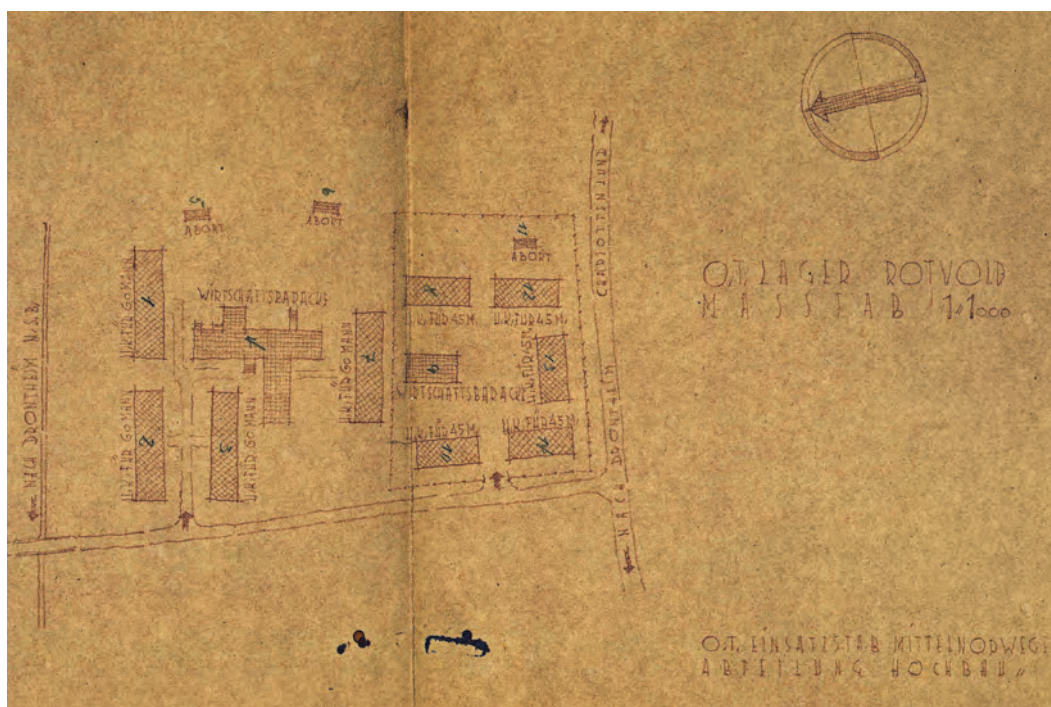
Det var ulike motsetningsforhold mellom sovjetborgerne. Muligens er det rett å si at hovedmotsetningen var mellom kommunister og folk som av ulike grunner var negative til det kommunistiske systemet. Kanskje skapt motsetningene av de mange ulike nasjonaliteter blant fangene. I tillegg til russere var det fanger fra Ukraina og de baltiske land og dessuten tatarer og andre mongolske folk. I mange sovjetrepublikker bodde etterkommere etter tyske nybyggere. De hadde ofte motvilje mot de kommunistiske myndighetene. Tyskerne satte i gang ulike tiltak for å verve sympatisører, særlig blant de nevnte nasjonalitetene. General Vlasov som ble tatt til fange i 1942, gikk i tysk tjeneste og bygget opp en russisk frihetsarmé som kjempet mot sovjettroppene på Østfronten. Vlasov agenter reiste flere ganger til Norge for å verve fanger til sin armé. Noen lot seg verve og slapp ut av sulten og plagene i leirene. Også i fangeleirene ble fanger tilbudt ulike jobber som underledere. Det gav visse lettelser, men de andre fangere så ofte på dem som svikere.

I Norge skal Nikolay ha vært satt opp i en såkalt arbeidskommando som skulle utføre vei- og jernbanearbeid for okkupasjonen. Han skal særlig ha arbeidet på ulike anlegg i Østbyen i Trondheim. Mange av de russiske fangene skal også ha vært med på arbeidet på og omkring Dora i Nyhavna, men kildene til å kunne si noe sikkert om dette er fremdeles uordnet i arkivene.

Nikolay skal ha vært forlagt det meste av tiden i Trondheim i fangeleiren på Rotvoll eller Nedre Charlottenlund som det gjerne heter i papirene. Leiren hadde elleve brakker og lå mellom Ranheimsveien og jernbanen langs Grev von Schmettows allé ned mot Nedre Rotvoll gård (Rotvoll sykehus). Leiren skal ha rommet jugoslaviske og russiske krigsfanger til ulik tid. Ovenfor Ranheimsveien ligger St. Hanshaugen der tyskerne i 1945 holdt på med å etablere luftverkanoner (se *Årbok for Strinda historielag 2003*, s. 115). Der lå også en gravlund for jugoslaviske og russiske fanger med et minnesmerke reist i 1945 og støpt av fangekamerater. Idag er det stelt og holdt i orden av Charlottenlund veteranklubb (se *Årbok for Strinda historielag 2008*, s. 48).

Vet vi sikkert hvor han satt som fange? La oss se litt nærmere på dette spørsmålet. I sitt brev av 23. august 2010 sier Era Sokolova at han kom til «leir nummer 9 i Charlottenlund-Strinda området ved Trondheim». Hun føyer til at «der kan han også ha vært i andre leirer». Trondheim byarkiv har lagt ut et oversiktskart over tyske installasjoner i byen på Internett.* Der er leir nummer 6 avmerket på hjørnet av Ranheimsveien og Schmettows allé. I dag er det inngjerdet beite-land der. Små steinhauger markerer fundamentene til noen av brakkene. Jeg

*. <http://www.flickr.com>. Søk etter "Tyske militærinstallasjoner i Trondheim".

Tysk kart over "Lager Rotvold". Kopi utlånt av Michael Stokke ved Narviksenteret.

antar at Nikolay satt det meste av tiden her. Det passer best med det han forteller og med avstanden til der familien Nilsen bodde (se side 143). Leir nummer 9 lå der Steinullfabrikken (Rockwool) i dag ligger. Der var det ti store brakker. Nikolay kan også ha vært plassert der en tid. Der bodde fanger som arbeidet på vei, jernbane og på Lade flyplass. I maidagene 1945 ble en stor del fanger samlet i den store leiren som lå der Nidar sjokoladefabrikk nå ligger. Derfra og opp gjennom der Strindheim hageby ligger i dag, lå det 61 brakker. Der organiserte de russiske fangene med Nikolay i staben et militært regiment som holdt disiplin og orden og hjalp til

med alt det praktiske for det daglige liv. Derfra ble fangene overført til en stor leir i Melhus før hjemreisen.

Når ble Nikolay overført fra Rotvoll-leiren til Strindheim? Michael Stokke ved Narviksenteret (www.sovjetiske-krigsfanger.no) - en av de fremste forskerne som har arbeidet med fangehistorien - mener at Sokolov var på Strindheim 8. mai. Leiren på Rotvoll var beregnet for 225 fanger. Den 23. april ble det overført 230 jugoslaviske fanger fra Ørland til Rotvoll. Den 1. april var det 275 sovjetiske fanger på Rotvoll, og samtidig var det 557 sovjetiske fanger på Strindheim. Det er altså rimelig å anta at Niko-

Leirområdet ved Rotvoll langs Schmettows allé, mellom riksvei 50 nederst i bildet og jernbanelinja midt i bildet. Øverst er Rotvoll sykehus. Bildet viser merket etter 11 brakker. Utsnitt av vertikalfoto fra 1947. Kilde: Geovekst/Norge i bilder.

lay kom til Strindheim før 23. april. Dette er nok det nærmeste vi kommer et svar på spørsmålet.

Norske hjelpere

Nikolay nevner i sine skrifter flere norske i lokalmiljøet, særlig kvinner, som hjalp fangene. Vi skal nå møte noen av hjelperne, men det er naturlig at vi først

stanser litt ved hjelpen til krigsfangene i Norge under krigen. Fangene var fordelt over store deler av landet der okkupasjonsmakten hadde i gang bygging av krigsinstallasjoner, veier og jernbaner. Det gjorde et dypt inntrykk på de norske hvor forferdelig fangene ble behandlet. Den som skriver dette, opplevde på Åndalsnes at en flokk magre og fillete fanger ble jaget av tyske bevæpnede soldater ned til sjøen for å vaske seg og matkoppene sine. Fort skulle det gå, og etternølerne ble slått og sparket. Det gjorde inntrykk å se denne uverdige behandlingen av svake mennesker. Nordmenn visste om fangene og den umenneskelige behandlingen og mange hjalp dem. Mye fantasi og mot ble brukt for å smugle mat og klær til dem. Mange

norske manglet selv mat og nye klær, særlig i byene. Likevel hjalp mange. Ofte var det kvinner og barn som fikk gavene frem til fangene. Tyskerne så lettere gjennom fingrene når kvinner og barn gav fangene noe, men det var jo ikke tillatt.

Særlig er familien Anny, mannen Sigurd og sønnen Georg Nilsen på eienommen Fagernes på Nedre Charlottenlund fremhevet av Nikolay som modige hjelpere. Han gjorde helt klart at hjelpen var uvurderlig for ham både fysisk og psykisk for å komme gjennom krigen med livet og vettet i behold. To andre navngitte hjelpere var Elsa Henriette Uhlen og Gerd Rask Haarseide. De norske får et meget fint

Anny Nilsen.
Nikolay Sokolovs bilde
utlånt av Era
Sokolov.

Anny med sønnen Georg. Nikolay Sokolovs bilde utlånt av Era Sokolov.

skussmål av forfatteren. Hans ønske om å få kontakt med sine norske hjelpere kunne ikke oppfylles under kommunisttiden.

Familien *Nilsen* på eiendommen Fagernes nede ved fjorden, Hasselbakkveien 19, står i første rekke. I følge folketellingen for Charlottenlund i Strinda for 1944 bodde det to familier der. Den ene var familien Stenhaug. Eieren, Karl Stenhaug, var fisker. Han var født på Frosta i 1870 og var gift med Anna Ma-

rie, født i Stjørdal i 1868. De hadde to sønner, Hans Asbjørn og Karl, født i 1899 og 1909. Den andre familien på Fagernes var Sigurd Bernhard Nilsen, født i Strinda i 1892. Han arbeidet på Ranheim papirfabrikk. Hans kone Anny Magdalena var født i Sundsvall i Sverige i 1899. Sønnen Georg Sigvart var født i 1926 og arbeidet som fisker. Han giftet seg i 1986, men ble enkemann i 1997 og døde barnløs i 2004. Nikolay har fortalt at Anny skaffet ham mat og norske aviser. Hans novelle «*I navnet ditt (The Story of Escape)*» er tilegnet Anny Nilsen.

Elizaveta Fyodorovna Uhlen var en annen som hjalp Nikolay. Hun var opprinnelig russisk og bar i Norge navnet Elsa Henriette Dora Uhlen. I den kommunale folketellingen i 1925 er det notert at hun ble født i Moskva i 1901 og at hun var gift med landbruksingeniør Theodor Uhlen som var født i Målselv i 1890. I 1925 bodde de i Fagerliveien 3 i Ila. I følge den kommunale folketellingen i 1944 bodde de i Jonsvannsveien 49 der de bodde inntil 1952 da de nok flyttet fra byen. Nikolay besøkte flere ganger Uhlen's hjemme og hadde de aller beste minner om deres vennlighet. Besøkene var etter all sannsynlighet etter frigjøringen.

En tredje hjelper som er særskilt nevnt av Nikolay var *Gerd Rasch Horseide*. Slik er hennes navn stavet i folketellingen for 1944, men navnet er skrevet Gerd Rask Haarseide i 1946. Gerd ble

Rotvoll sykehus og Nedre Charlottenlund ca. 1950. Fangeleiområdet er til høyre (1) og Fagernes til venstre (2). Til høyre for Fagernes ligger bolighusene i Sjøveien - bygget under krigen for familiene til offiserer i den tyske marinen.

Utsnitt av flyfoto tatt av K. Harstad kunstforlag. Kopi fra www.flyfotoarkivet.no.

født i Trondheim i 1912. Hennes far var Fridtjof Rasch Horseide, født i Flakstad i Lofoten i 1894. Moren Margot Horseide var født i Agdenes. Faren var mekaniker og selvstendig næringsdrivende. Gerd arbeidet i forretningen til fotograf Alf Schrøder i Midtbyen. I 1944 bodde hun sammen med sine foreldre i Strandveien 27 A i første etasje i bakbygningen. I nabohuset bodde tyskere. Disse husene lå innenfor det vi kan kalle Doraområdet. Nikolay skal ha arbeidet ved lageret av materialer for tysk byggevirkosomhet nettopp i dette området. Navnene til disse norske borgere er nevnt i Era Sokolova i hennes brev til Norge i 2010. Hun fant dem i sin manns papirer da hun gjennomgikk dem etter sin manns død.

Hva ble gitt og hvordan ble hjelpen formidlet? Vi kjenner ikke til hva og hvordan hjelperne gav til Nikolay det han fikk. Nordmenn utviklet en livlig fantasi for å hjelpe fanger, På Engstykket ved Lademoen kirkegård der fangene marsjerte gjennom hagen på vei til arbeidet ved Dora, la husmoren mat godt innpakket på toppen av søppelet i søppelkassen. Fanger som ikke ble observert av vokterne, tok maten, ikke minst fiskepudding, som de visste hvor var. Kanskje kan jeg tillate meg å nevne egne erfaringer fra Torshov der jeg vokste opp. Store fangegrupper var på Lilleborg skole. Vi gutter fikk mødrene våre til å lage matpakker som vi kastet over bakbygningene langs skolegården. Fangevokterne ved portene inn til skolegården gav beskjed om at pakker til

fangene kunne leveres til dem. Noen gjorde det, men da vi forstod at vokterne rotet gjennom pakkene og tok det beste til dem selv, særlig tobakk og sigaretter, ble det slutt på den leveringen!

Av det Nikolay selv skrev, er det tydelig at det som betød aller mest for fangene, var sympatien de merket bak hjelpen. Fangetilværelsen var både en fysisk og mental påkjenning. Langt fra hjemlandet, sultne og fornedret, var sympati fra lokalbefolkningen av uvurderlig betydning for fangene. Det gav livsviljen tilbake. En av Nikolays hjelpere skaffet ham et eksemplar av Henriks Ibsens Peer Gynt på norsk. Kanskje var det fra Gerd. Han som var filolog, begynte å lære seg norsk. Å ha et diktverk av verdensklasse i hånden i fangeleiren, gav følelse av å være et fullverdig menneske. For den senere universitetslærer og professor lyste minnet om Peer Gynt fra fangeleiren på Nedre Charlottenlund med klart lys resten av livet!

Så kom freden

Her kan vi gi ordet til Nikolay selv. Han skrev en beretning som beskriver hans opplevelser i de første maidagene 1945, og vi tar det med i sin helhet:

I Norge etter krigen

Da krigen sluttet befant jeg meg i Midt-Norge, Trondheim, Strinda. Fra 1. mai svirret ryktene. Da vi fikk se nordmennene heise sitt nasjonale flagg, gikk fangene glade og lykkelige fra sine

arbeidsplasser med ett eneste ord: Fred! Mitt stakkars hjerte fyltes med uro. Sett at det bare var et nytt rykte? Neste dag måtte vi ikke gå på arbeid. Det var mer overbevisende enn de glade gratulasjonene fra nordmennene. Tyskerne stod fremdeles på sine poster, men enten smilte de litt flaut eller de så ned mot jorda som om de ikke så folk rundt seg. Fred! Så mange år, så mange dager og netter som vi hadde tellet og ventet. Vi hadde mistet håpet om å få se den komme. Tusenvis av oss fikk ikke oppleve den. Endelig var ventingen over, nå hadde vi kommet så langt!

Våren hadde kommet, sola med sin varme vekket alt rundt oss til live og plutselig vekslet det med høylydt og kortvarig regn, typisk norsk vær.

Jeg befant meg på hospitalet, ikke på grunn av helsa, men mer på grunn av beskyttelsen jeg fikk fra min venn, lege A. G-na (A. F. Galkin). Det var vanskelig å være sengeliggende da de siste nyhetene i de siste dagene nådde meg. Jeg ville være sammen med mengden, med vennene, snakke sammen, være glade sammen, gjøre noe. Det var helt nødvendig å finne ut av situasjonen vi befant oss i. Vi var nesten tusen fanger, alle med forskjellige personligheter, ønsker, tanker, mål. Vi var plutselig satt fri etter flere års fangenskap. Noen kom seg rett og slett løs fra fangestedet og gikk på besøk til nordmenn, andre drakk seg fulle og gikk løs på dem som holdt dem fanget.

Vladimir D. og jeg gikk langs veggene i fangeleiren som virket så meningsløs nå. I horisonten så vi røde og hvite toetasjes hus. Oppe på husene kunne man se flagg med hvitkantet kors som viftet i vinden. Vi så på fjell dekket med skog og klarte ikke å vente med å fortelle hverandre om alt som hadde samlet seg inni kroppen. Vi gikk inn i et trangt rom. Jeg leste i en norsk avis om freden og tyskerens kapitulasjon. Nå måtte vi skape orden. Vi måtte bytte ut dem som hadde jobbet under tyskernes tid her slik at folk kunne føle at det hadde kommet en ny tid. Vi valgte en ny ledelse. Jeg ble leder og Vladimir nestleder. Det gamle styret protesterte ikke, men etter hvert ble de observert fulle på leting etter dem som etter deres mening hadde sladret på dem. De drev med forferdelig avstraffelse, ofte urettferdig.

Nå hadde det roet seg litt ned. På veien spilte et russisk orkester nasjonale russiske sanger. Vi danset og sang. Nordmenn kom med røyk og søtsaker. De som var med ropte hurra, klappet og sang på norsk. Til slutt ble det stille. For første gang på lenge ble ikke dørene og vinduene låst i natt. Mange holdt seg våkne lenge. Vladimir og jeg var ute og snakket sammen. Han fortalte meg om hæren vår og livet der. Han ble fange lenge etter meg. Til slutt gikk vi til sengs. Vi rakk nesten ikke å legge oss før det ble bråk. Lyden av mange trampende føtter hørtes i gangen mot utgangen. Jeg spratt opp, hadde på meg frakken og sprang i samme retning. Det viste seg å være en gjeng

med fulle polske folk som kom gående langs veien. De bar gitarer og trommer, stoppet opp og satte i gang spill, sang og ivrige hilsninger. Forvirret kom vi ut på veien. Vi ventet jo engelske soldater. Det oppstod panikk. I det samme hoppet tyskere ut med våpen. Den polske gjengen stakk av. Vi begynte å lete etter gjemmested. Selv om tyskere var på stedet, torde de ikke å ta våpen i bruk. Det tok lang tid før roen senket seg igjen. Klokka viste langt over tolv på natta. Nettene er korte. Mørket og stillheten rekker så vidt å komme, så begynner sola å ta over.

Norge! Jeg tenker på deg med takknemlighet. Takk for den første vår – gleden etter en lang og kald vinter under krigen og fangenskapet som varte i nesten fire år. Takk for medfølelsen og varmen du gav oss, mennesker som var tråkket ned og overlatt til seg selv i alle disse år. Takk for ekte glede og inspirasjon du gav oss da freden hadde kommet! Nordmenn var de første som gledet seg av hele sitt hjerte på våre vegne da vi var sluppet fri og som uten å nøle strakte ut en hjelpende hånd.

Neste dag visste alle om omorganiseringen av ledelsen. Det kom forskjellige reaksjoner på det som skjedde. Det var tvil om dette virkelig var nødvendige tiltak, men livet til tusenvis av mennesker kunne ikke komme på rett kjøl uten organisering og ledelse. Samme ettermiddag begynte vi å jobbe. Det fungerte bra. Av og til kom det noen beskjeder. Noen hadde stjålet fra tyskerne, og noen hadde

Leiromådet ved Strindheim mellom Bromstad gård nederst i bildet og riksvei 50 øverst.

Leiren var sammensatt av flere mindre leirområder for fanger av ulik nasjonalitet, tvangarbeidere og tyske soldater.

Utsnitt av vertikalfoto fra 1947. Kilde: Geovekst/Norge i bilder.

gått til byen på egen hånd. Den 10. mai holdt vi en markering knyttet til slutten på krigen og fangenskapet. Vladimir åpnet markeringen og et orkester spilte «Internasjonalen». Vi kunne ikke den nye nasjonalsangen ennå. Dette var uforglemmelige øyeblikk.

Min tale om freden og det faktum at vi var på seierherrenes side, ble fulgt av stor og lidenskapelig applaus og hurra-

rop. Plutselig så vi tyske offiserer. Jeg fortsatte min tale og de torde ikke å avbryte meg før jeg selv stoppet. De kom nærmere. En plutselig stillhet senket seg over folkemengden. Bare for noen dager siden ble fangene av disse offiserene sendt for å plukke søppel, skrubbe gulv og gjøre verre ting. Nå spurte en av dem om hva som foregikk her. Videre spurte han om de kunne hjelpe med noen livsviktige ting - så hadde tyskerne fremde-

les slike ting. Da kom det mange forespørsler om klær, installering av radio, turer til byen og liknende. Med en gang sendte han beskjed videre. Så gikk de. Straks de forsvant og portene var lukket, kom jubel fra alle kanter. Å se på at fiendenes grusomhet ble forandret til respekt, ble stort og hellig.

Vladimir og jeg tok på oss ansvaret for våre landsmenn. Vladimir var utdannet agronom. Selv om det kom fram noen tvilsomme ting om ham, så viste han seg fra en god side under vårt opphold i Norge. Videre ble arbeidet utført av Ivan Nikolajevitch T. (Ivan Nikolaievitch Trihleb fra regionen Poltovskij) som var veterinær. Med høy utdanning var han en rolig, arbeidsom person. En kunstmaler, Roman (R. T. Akimenko fra regionen Alma-Atinskij), som ganske ofte var syk, brukte vi til å male portretter. Senere kom Kotko og Kozshevnikov som hadde offiserstitler. De var flotte mennesker med gode organiseringsevner. Vasilij Ivanovitch L-h (V. I. Lokinij fra Kazan) var en festlig type som likte markeringer og taler. Flotte Anton A. Rezkij var ansvarsfull og nøye. Det ble dager fylt med slit og lite søvn, men livet var fylt med glede over å være i Norge som frie mennesker.

Følelsen av sult var noe av det tøffeste i årene som lå bak. Det første vi tenkte på etter at vi ble frie, var å forandre radikalt det vi fikk i oss. I de første 2-3 dagene kom noen inn porten til oss med litt poteter, brød og fisk. Neste dag kom to

biler fra Røde Kors. To unge menn i mørkegule dresser hoppet ut av bilene. De hilste oss på russisk, men det var det eneste de kunne på vårt språk. Dette var likevel nok til at en mengde russere samlet seg rundt dem, delte nettopp utdelte sigaretter med dem og stilte hundrevis av spørsmål til dem. Bilene kom med brød, men samme ettermiddag var det spist opp. Det ble lagd spesiell middag til de syke og suppe til resten. Det var glede som hos barn i øynene til folkene da Røde Kors kom med gaver til kjøkkenet. En dag senere kom flere og flere tyske lastebiler med mat for en hel måned. På samme tid begynte gruppeturer til byen. Nordmenn tok det som sin plikt å invitere kjente og ukjente folk på besøk og å servere mat.

Etter krigen

Ved frigjøringen i mai 1945 ble de russiske krigsfangene altså samlet i den store fangeleiren på Strindheim. Jens Kristian Magnus som var offiser i de norske politistyrkene som kom fra Sverige i maidagene og som var vaktkommandør ved Strindheimleiren, forteller at de russiske soldatene var greie å ha med å gjøre og meget disiplinerte under egne valgte ledere. De gjorde også et godt inntrykk som deltakere i folketog for å feire frigjøringen og i feiringen av 17. mai i byen.

Dersom vi sammenholder dette med hva vi har sitert fra Nikolay ovenfor, er det grunn til å anta at valget av nye ledere og oppsetting av fangene til et militært

Russiske krigsfanger i borgertoget 17. mai 1945 i Munkegata ved Stiftsgården. Dette bildet sto i en av Trondheimsavisene, og Sokolov hadde i alle år tatt vare på et utklipp av det. Era Sokolov sendte kopi av det til oss. I Adresseavisens reportasje 19. mai fra borgertoget står det: "Om en tid fulgte togets internasjonale innslag: Krigsfanger og de utenlandske arbeiderne som enno er tilbake i byen, et innslag som vakte både interesse og oppmerksomhet. Først russerne med en stor og veldisiplinert tropp...". Bilde fra Schrøderarkivet, Trøndelag folkemuseum.

regiment skjedde etter samlingen av fanger i Strindheimleiren. Da representanter for den sovjetiske repatrieringskomitéen Odinets kom til Trondheim, fant de at de russiske fangene var samlet i en velorganisert militær enhet, til deres store tilfredshet. Hele regimentet ble midt i juni 1945 flyttet til gjennomgangslleiren i Melhus. Den 22. juni reiste så hele regimentet samlet med tog via Sverige og Finland til byen Viborg, Vipuri, i Karelen.

Nikolay Ivanovitch Sokolov ble altså etter et kort opphold i samleleiren på Melhus sendt med tog tilbake til hjembyen ved Nevafloden. Det het etter krigen at alle sovjetiske krigsfanger ble sendt til lange straffer i leirer i Sibir som straff for å la seg bli tatt til fange. Mange ble det, men vår venn står for en litt annen skjebne som nevnt ovenfor. I Leningrad tok han igjen opp sine filologiske studier.

Bilde fra Rotvoll leir ved jugoslaviske fangers avreise 21. august 1945. Kopi utlånt av Michael Stokke ved Narviksentret.

To brev fra 1946

Fru Anny Nilsen på Nedre Charlottenlund skrev i 1946 flere brev til Nikolaj for å høre hvordan det gikk ham hjemme i Russland. To av brevene er bevart og kan fortelle oss mye om hvordan en norsk hjelper ikke glemte sine fangevenner. Her skal vi gjengi de to brevene i en noe normalisert rettskrivning:

«Charlottenlund den 1-2-1946

Kjære Kjære Gode Kamerat Nikolaj

Ja, jeg må skrive til deg igjen. Vi snakker om deg og Doktoren og overløytnanten hver dag. Sigurd og jeg vi undres på hvordan det er med dere alle. Håper det er bra. Vi har hatt et stort stykke hver dag om Russland. Det er en norsk journalist som er i Russland som skriver. Han sier at det er fælt i Ukraina og halve Kiev er ødelagt. Hvordan er det med doktoren Golkin? Har du hørt noe fra han? Jeg tenkte å strikke en jakke til

datteren til doktoren. Om du vil skrive til doktoren å spørre om hun er tykk eller tynn og om hun er lang eller kort og hvor gammel hun er. Gjør det for meg og hils han så godt fra meg. Si at vi ønsker å komme i sommer hvis jeg ikke blir syk. Å du kan tro Nikolaj at vi har lyst til å komme til 1. mai.

Nå er det stiftet Sovjetrussisk-Norsk samband her. Vi er medlemmer der. Nå søndag var det fint der. Vi fikk se russisk film og høre russisk musikk. Det var skjønt! Alle her er så for alt russisk og det russiske folk. Nå søndag blir det et stort skøyte løp. Folk er helt ville for å få billetter. Det har ligget en russisk båt her en hel måned. Den hadde fått maskinskade. Vi fikk ikke komme ombord. Jeg hadde tenkt å be dem hjem til oss en kveld, men det gikk ikke.

Håper du snart skriver nå. Venter med lengsel på brev fra deg så vi får høre hvordan det er med deg og de andre. Ja,

nå sitter det fullt av tyskere i Konsentrasjonsleiren som dere satt i på Strinda og Charlottenlund. Ja, nå kan de kjenne hvordan det er selv om de ikke har det så ondt som dere stakkars Russiske fanger hadde det. Ja, det er bra med mat her, men klær er det lite av. Det finnes nesten ikke. Ja, så håper jeg å få høre snart fra deg. Skriv og hils til Doktern så hjertelig fra oss. Vi savner han her. Lev vel Nikolaj og hils kjente, men mest er du hilset fra oss. Anny Nilsen og Sigurd. Dars ve dania.»

“Charlottenlund den 22-6-1946.”

Kjære gode Kamerat Nikolai!

Ja i dag er det 1 år siden du reiste fra oss, men du kan tro jeg tenker på Dere alle hver dag. Det hadde vært hyggelig å høre fra deg. Du kan tro Nikolaj at jeg og Nilsen har hatt lyst til å reise og hilse på Dere der. Og en tur til Doktoren i Kiev også. Hvis du ser noen kjente så hils så godt fra meg. Her er det kaldt i år enda. Håper det er bra med deg. Vi er friske alle tre.

Her er det ikke så trivelig. Det er sånn strid om politikken. Dere har det godt i Russland. Ja, nå må du skrive noen ord så vi får høre hvordan det er med deg. Ja, nå vil jeg komme en tur og hilse på dere i Russland. Hils Golkin fra meg. Lev vel da Nikolaj. Med mange gode hilsener fra meg og min sønn Georg og Nilsen. Hilsen Anny Nilsen. Dars ve dania. På gjensyn.”

Brevene fra Anny Nilsen har interesse på flere måter. De avspeiler forspillet til den kalde krigen. Kontakt med folk i vest var ensbetydende med spionasje uansett hva kontakten gjaldt. Anny fikk ikke noe svar, men Nikolay tok godt vare på brevene. Hans enke fant dem etter hans død og kopierte dem 60 år etter at de ble skrevet. Videre viser brevene den begeistring for det store sosialistlandet i øst som rådde hos mange nordmann i den første tiden etter krigen. Tross de store utrenskningene i 1930-årene og Stalins diktatur, holdt troen på det kommunistiske paradiset seg en tid i Norge. Det var hva Arnulf Øverland gav uttrykk for i ordene: «Nu dages der brødre, det lysner i øst.» Mange nordmenn skulle bli skuffet da kunnskapene om sovjetstyret ble større.

Skribenten Nikolaj Sokolov

Nikolay skrev et par fortellinger eller noveller med tema fra tiden som fange i Trondheim. Av fag var han filolog, språkforsker, og avviste å kalle seg forfatter. Nettopp som språkforsker satte han store krav til en forfatter. Likevel skrev han ned noen minner fra krigen og formet både kortere og noe lengre skriftstykker som i årtier ble liggende i hans skrivebordskuff. Den ene heter «*Huset med liljen*». I 1948-49 skrev han (på russisk) den andre novellen «*For din skyld. Historien om en flukt*». Denne bør oversettes til norsk.

Denne novellen er på omtrent femti sider og har som tema en fange som flyk-

ter fra en fangeleir. Hovedpersonen heter Alex Sizov, men han har mange trekk fra Nikolay selv. Før han ble soldat, var han student. Han hadde vært krigsfange i fire år. Sizov flykter fra en leir i Strinda. Flukten foregår på vei fra arbeidsstedet som kan være Dora. Både trikk og tog og deres traseer kan gjenkjennes. Han passerer en park med en stor kirke som minner om Lademoen kirke. Den første natten på flukt oppsøker han en familie i et hus ved sjøen. Mann og kone heter Sigurd og Annie og sønnen Georg. En Gerd er nevnt. En russisk dame er også til hjelp. Flukten går mot Sverige på vinterstid, men ender med at han blir tatt til fange av fienden. Nikolay flyktet jo to ganger fra leirer han satt i før han kom til Norge og ble begge ganger tatt. Novellen kan tolkes ut fra forfatterens drømmer om flukt fra leiren på Rotvoll. Det mest interessante er kanskje de tanker og følelser som strømmer gjennom den flyktende under selve flukten og under torturen etterpå. Alex Sizov ender med å ta sitt eget liv. Det kan ses som en naturlig litterær avslutning som samtidig lar forfatteren minne leserne om de mange kamerater som ikke overlevde fangetilværelsen. Blant andre de kameratene som fant sin grav på St. Hanshaugen på Rotvoll.

Da det politiske tøværet kom tidlig i 1990-årene, var Nikolay gammel og syk. Hans enke fant et notat blant hans saker der han skrev om maidagene i 1945: «Norge! Jeg husker deg med glede fra den første vårgleden som fulgte

etter krigens og fangenskapets triste og kalde vinter som hadde vart i fire år. Jeg minnes deg med glede for omsorg og varme som du gav oss som var elendige og ydmyket i de årene og for hjertelig velkomst og varmhjertet begeistring da friheten ble nådd. Det norske folk var de første til å glede seg over vår frihet og gav oss en vennlig hånd uten noen fordommer.» Familien forteller at Nikolay i sine siste år ofte ville høre Peer Gynt med Griegs musikk. Da rant tårene. Hans enke, Era, har formidlet noen av sin manns minner gjennom «*War and Destiny*», en artikkel i universitetets tidsskrift *Peterburgskiy Universitet*, 2010, nummer syv, på sidene 45-52.

Takk til

Yulia Kulichenko for oversettelse av "I Norge etter krigen".

Michael Stokke ved Narviksenteret (www.sovjetiske-krigsfanger.no) - for opplysninger og bilder.

Per Øverland f. 1930 i Oslo. Etter studier i New York kom han som studentprest til Trondheim i 1962. Han har vært universitetslærer på Norges lærerhøgskole og på AVH, Universitetet i Trondheim, i etikk og kirkehistorie siden 1964. Han var siste rektor på universitetet på Dragvoll.